

tra kako postdramsko uključuje mnogo više prikazivačkoga i pokazivačkoga negoli ijedno tradicionalno kazalište, ono postaje novi, drugačiji krajolik u kojemu je zastupljena umjetnost u svim oblicima. U njemu ne dolazi samo do dekonstrukcije dramskoga teksta, već i do dekonstrukcije konkretne izvedbe koja uključuje ples, glazbu i izvedbene umjetnosti. Takvim interferiranjem ono nastoji iznijeti stanje duše (ne fabule) u svojevrsnom *opisu slike*. Ponekad je vrlo teško pronaći pravi smisao predstave, neko povezano značenje, budući da izvedba ne znači ujedno ilustraciju zadane fabule. Također, problemi nastaju i kada se nastoji odrediti što sve pripada postdramskom kazalištu i koliko su pojedine izvedbe uistinu kvalitetne, a koliko teže ispraznom šokiranju ili pak zavodjenju gledatelja.

Hans Thies Lehmann nastoji odgovoriti na ovakva i slična promišljanja te nudi mogući ključ razumijevanja su-

vremene kazališne umjetnosti. Iznosi podatke o djelovanju mnoštva značajnih predstavnika novih kazališnih strujanja obgrljenih terminom *postdramsko*, kao što su npr. Robert Wilson, Jan Fabre, Jan Lauwers, Klaus Michael Grüber, Peter Brook, Anatolij Vasiljev, Robert Lepage, Pina Bausch, Frank Castorf, Tadeusz Kantor, Richard Schechner, John Jesurun, Jerzy Grotowski, Eugenio Barba, itd.

Njegova studija, objavljena u izvrsnom prijevodu Kirila Miladinova, vrlo je opsežan, obuhvatan i informativan pregled novoga kazališta. Polazeći od spoznaje struktura i osebnosti postdramskih estetika, nastoji naznačiti putove teorije kojima se potrebno kretati u promišljanju suvremenoga inscenacijskog postupka. Knjiga će obiljem informacija koje nudi zasigurno poslužiti brojnim studentima, kritičarima, praktičarima i istraživačima suvremenoga kazališta

Iva Rosanda - Žigo

GRAMATIKA JEZIČNE SUVREMENOSTI

Josip Silić i Ivo Pranjković

GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA (za gimnazije i visoka učilišta)

(Školska knjiga, Zagreb 2005.)

Kad je potkraj 2005. godine u izdanju Školske knjige iz Zagreba objavljena *Gramatika hrvatskoga jezika*, autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića, već se unaprijed na temelju uvida u njihov ukupni dosadašnji znanstveni rad moglo očekivati

da će u taj priručnik biti ugrađeni spoznajni i metodološki postupci karakteristični za te dvije znanstvene osobnosti: dosljednost u pristupu predmetu bavljenja, krajnja dosljednost u deskripciji i eksplicaciji, te aktivan pristup normiranju. Sve su to

postupci koji rezultiraju u znanosti dobrodošlim novinama, no njihova primjena u normativnome priručniku zahtijeva opreznost – komunikativnost takva priručnika naime ne smije biti narušena. Iako u predgovoru nisu izrijekom navedeni razlozi zbog kojih su autori ovu gramatiku, kako je naznačeno u njezinu podnaslovu, namijenili upravo gimnazijama i visokim učilištima, nije teško zaključiti da je taj priručnik htio komunicirati ponajprije s lingvistički osvještenijim korisnicima, kojima će premda je prožet novinama ipak biti prohodan. Kako je međutim u ovoj gramatici pronađen pravi omjer između novosti i tradicionalnog, kako u metodologiji pisanja gramatike tako i u pristupu normiranju standardnoga jezika, moguće je pretpostaviti da će ona bez teškoća komunicirati i sa širim krugom korisnika, nego što je to predviđeno njezinim podnaslovom. U ovoj je gramatici upravo zanimljiv odnos tradicijskoga i novoga – pristup koji poštuje tradiciju, ali se istodobno ne libi dopuniti je ili popraviti, uskladiti je sa suvremenim promišljanjima o poimanju standardnoga jezika, njegovu normiranju, te o jezičnim razinama obuhvaćenima gramatičkim priručnikom.

Tradicijsko je poimanje gramatike kao lingvističke discipline koja se zanima za dvije jezične razine: morfologiju i sintaksu, te ih ne samo proučava nego ih, drugom svojom ulogom, i normira, u dvadesetostoljetnim gramatičkim priručnicima umnogome zamagljeno jer su se gramatike mnogih jezika odlučile za dodavanje poglavlja o fonologiji. U hrvatskim je gramatikama zamjetna težnja da se sa svakim novim izdanjem dosad

povećavalo i proširivalo (i) poglavlje o fonologiji (ali i fonetici) i takav pristup pokazuje da se pomalo već izgubilo iz vida zašto je uopće to poglavlje dodano gramatici – tj. morfologiji i sintaksi.

Kako nijedna jezična razina ne opstoji sama za sebe već se prožima s razinama hijerarhijski nižima i višima, to je značilo da će biti nužno, da bi se objasnile morfološka i sintaktička razina, udovoljiti dvama ciljevima: opisati i relevantne pojave na fonološkoj razini, kao i produbiti razumijevanje sintakse spoznajama koje su donijela istraživanja na razini teksta. Ova je gramatika prvi cilj ispunila u prvoj mjeri, donoseći samo ono što je s pozicije gramatike doista relevantno i odredivši time mjesto koje fonologija jedino može i treba imati u vezi s gramatikom i kao disciplinom i kao normativnim priručnikom, a drugi je cilj dosegla prva u povijesti hrvatskih gramatičkih priručnika!

Fonologija je, objašnjavaju sami autori, u Gramatici "podređena" morfologiji, te se stoga u prvom redu govori o funkcionalnim svojstvima glasova, a njihova fonetska tj. artikulacijska i akustička svojstva u drugom su planu. Opisuju se ona svojstva fonema po kojima se oni određuju kao fonološke jedinice, a to su razlikovna obilježja – naime fonem, a ne alofon središtem je analize. Razlikovna su obilježja podijeljena na odsječna (segmentna) i nadodsječna (suprasegmentna), s tim da se nadodsječna razlikovna obilježja promatraju na razini riječi (to su naglasak/akcent, dužina/kvantiteta) i na razini rečenice (to je rečenična intonacija, tj. njezini parametri: rečenični naglasak, rečenična stanka, rečenična melodija).

Kad je riječ o spominjanju fonetike u gramatici, koja se u hrvatskim gramatikama uglavnom svodi na kraće ili nešto šire preglede artikulacijskih i akustičkih obilježja onih glasova koji su u jeziku funkcionalni (dakle, fonema), ali u novijim izdanjima sve više i alofona, postalo je zamjetno da se, inače u znanosti, obrazovanju i javnosti prihvaćena terminologija nastojala, od devedesetih godina 20. stoljeća, zamijeniti drugačijim domaćim terminima. Odustajanjem od tradicijskih hrvatskih termina i uvođenjem drugih odustaje se istodobno, iako nenamjerno, zapravo od komunikativnosti jezičnoga priručnika s korisnikom koji nije nužno filolog i nije nužno (više) školarac. Ova gramatika nije podlegla jezičnome terminološkom ekshibicionizmu: na prvome mjestu donosi tradicijske hrvatske termine, te uz njih međunarodne termine. Takvim pristupom ona postaje mostom u suvremenu jezičnu normu i onim naraštajima koji su se našli u nedavnome vakuumu nametnute im jezične nesigurnosti i pseudopurizma – u tome smislu ona vraća jezično i komunikacijsko dostojanstvo anonimnome čitatelju koji svoje znanje hrvatskoga jezika i znanje o hrvatskome jeziku stječe, provjerava i množi služeći se normativnim priručnikom.

Ni pred najizazovnijim pitanjima u fonologiji suvremenoga hrvatskog standarda autori ne zatvaraju oči pristupajući im metodološki točno: otklon od naglasne norme u suvremenom standardu doveden je u vezu s funkcionalnom stilistikom: "neklasični" (§ 37) su naglasni postupci prodrli upravo u razgovorni stil standardnoga jezika koji ih "počinje pri-

mati kao pravilne" (§ 37). Pokazuje to ne samo da je autorima jasna različita priroda jezične norme i uzusa, te da za njih još davno postavljen strukturalistički ideal o elastičnoj stabilnosti norme standardnoga jezika nije tek retorika, lijepa terminološka sintagma, odcijepljena od jezične stvarnosti, a to znači od uporabe i funkcije, i tako ostala neprovedena, nego je i živ zakon, koji će standardnome jeziku osigurati istodobno i razvoj i opstojnost. Tako je upravo uključanjem kriterija jezične komunikativnosti postao naprimjer jasan i problem nenaglašene dužine u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku: "...dužina (je) činjenica strukture hrvatskoga jezika, pa onda i činjenica gramatike hrvatskoga jezika... Drugo je njezin status u komunikaciji. U komunikaciji se ona i izgovara i ne izgovara" (§ 38).

Novost je u ovoj gramatici u odnosu na dosad uvriježenu praksu sastavljanja gramatike u nas i to što se posebna pozornost posvećuje distribuciji (raspodjeli) fonema i distribucijskim ograničenjima – ona imaju za korisnika veliku uporabnu vrijednost: pomoću njih je naime opisan slogorazdjel, sažeto, jasno i stoga korisniku blisko. Iz tog je pristupa, opet, vidljiva namjera da se jasnim pravilom bude korisniku na pomoć. Posljedice se distribucijskih ograničenja tradicijski u hrvatskim gramatikama nazivaju glasovnim promjenama, a u ovoj su gramatici protumačene kao morfonološke promjene, tj. kao fonološke promjene koje su izazvane morfološkim razlozima. Iako se glasovne promjene zbivaju ne samo na granicama sloga, već i na granici morfema i osnove, osnove i morfema, te na granici riječi i

riječi kad se na njima pojave raspodjele fonema koje tim granicama ne odgovaraju, u gramatikama se dosad nije govorilo o promjenama na granici dviju naglašanih riječi. Štoviše, prije opisa u ovoj gramatici one su opisane samo u Anić – Silićevu *Pravopisu hrvatskoga jezika* iz 2001. godine – dakako one su u *Pravopisu* zbog drugih razloga nego u *Gramatici*. Priznati da se fonološke mijene događaju i na toj granici značilo je prethodno uzeti obzir govoreni plan jezika. Naime pri brzu se tempu govora stanka između riječi skraćuje ili posve gubi i zbog toga između naglašene i naglašene riječi dolazi do istih izgovornih pojava koje obilježavaju redovito riječi koje čine izgovorne cjeline (a to su naglašena riječ i njezine prednaglasnice i/ili zanaglasnice). Uzeti u obzir pak govoreni plan jezika znači promatrati aktualiziranu rečenicu (iskaz), te primijetiti da se stanka uklanja osobito kad je druga riječ u iskazu zahvaćena rečeničnim (iskaznim) (§ 134) naglaskom.

Uopće, kad je riječ o objašnjavanju glasovnih promjena, nezaobilazno je prikazati međusobni odnos pravogovornoga i pravopisnoga plana: i ovdje autori govore o funkcionalnosti, o sposobnosti prefiksno-korijenske granice da izborom svojega ostvaraja na pravogovornome i/ili na pravopisnome planu odrazi semantičke razlike, pri čemu autori jasno razlikuju mogućnost od potvrde u komunikaciji (§ 81). U gramatici nije prešućeno nijedno aktualno pravopisno dvojstvo – dug je to stanju u suvremenoj pravopisnoj praksi. Iz takva se postupka može iščitati stav autorā – jasan i metodološki korektan: da gramatika ne može i ne treba rješavati pravopisna pitanja. Autori su je odlučili

dosljedno držati u okvirima njezinih kompetencija što je, češće nego što bismo u prvi mah pomislili, ipak nimalo lak zadatak za svaki normativni priručnik.

Morfologijom kao jednom od dviju jezičnih razina koje su tradicijska jezgra gramatike obuhvaćeno je ovdje dvoje: tvorba i funkcija oblika riječi te tvorba i funkcija riječi. Najmanja se jezična jedinica – morfem – promatra s obzirom na svoju funkciju, te se stoga razlikuju oblikotvorni morfemi (oni kojima se tvore oblici iste riječi) i rječotvorni morfemi (oni kojima se tvore nove riječi). Posebno se upozorava na svijest o sadržajnoj strani morfema: morfološki se sinkretizmi objašnjavaju kao oblici jednaki samo izrazom, ne i sadržajem (npr. § 310).

Na nov je način organizirano predstavljanje glagola. Novine se pronalaze u podjeli glagola na vrste koja je metodološki uspješnija od dosad uobičajenih. Valja osobito pohvaliti tablične pregledne prikaze glagolskih paradigmi, kao i razlikovanje glagolskoga oblika od glagolskoga vremena, što pomaže objašnjenju onoga što se tradicijski nazivalo historijskim prezentom, te kontekstnim futurom, npr. oblikom prezenta moguće je izraziti sva tri glagolska vremena: sadašnjost, prošlost, te budućnost.

Nadalje, gramatička je kategorija roda definirana morfološki, a ne više dvojako kao u ranijim izdanjima suvremenih gramatika gdje je rod definiran i morfološki i sintaktički, što je rezultiralo i npr. neobičnošću u posljednjim izdanjima *Hrvatske gramatike* Instituta za jezik i jezikoslovlje gdje postoje sklonidbe imenica muškoga i srednjeg roda, a ne postoji sklonidba imenica ženskoga roda već se

ona naziva "vrstom e" (tako se naime izbjegava govoriti o činjenici da se uz dvostruko definiranje kategorije roda pojavljuje primjerice problem opisa imenica koje znače osobu muškoga spola, a koje se sklanjaju kao imenice ženskoga roda, dok se sintaktički uključuju kao da su muškoga roda). U ovoj se gramatici takvim problemima pristupa s dviju jezičnih osi: paradigmatске i sintagmatske (npr. § 401) – npr. na paradigmatскоj je osi zbirna imenica *djeca* imenica ženskoga roda u jednini (sklanja se kao *pjesma-pjesme*) dok je na sintagmatskoj osi to imenica srednjega roda u množini (zato je kongruencija *Djeca su dobra*, a ne *Djeca je dobra*).

Novost je i uvođenje konteksta kao jedinog mjesta s kojega je moguće očitati neodređenost i određenost u semantici onih pridjeva koji ne uspostavljaju obličnu (morfološku) razliku određenosti i neodređenosti. Npr. pridjevi na *-ov*, *-ev* i *-in* imaju samo neodređeni oblik, no to ujedno ne znači da nemaju i semantičku određenost i neodređenost – samo što će se ona morati utvrđivati kontekstom (§ 465), npr. pridjev *majčino* u sintagmi *majčino srce* može imati oba značenja, no tek se kontekstom utvrđuje koje je. Pri neodređenome će se značenju tako pojaviti izraz *jedan*, *-a*, *-o* u svojstvu neodređenoga člana, npr.

Tu bi sad dobro došlo jedno majčino srce, a nasuprot tome u svojstvu se određenoga člana pojavljuje nulti izraz: npr.

Tu bi sad dobro došlo majčino srce.

Valja istaknuti i to da je ovaj priručnik pisan s visokom svijesti o tome da normativni priručnici za svaku pojedinu jezičnu

razinu ili jezični plan međusobno korespondiraju, da je norma standardnoga jezika dana u svima njima, te da se ona mozaično slaže pomoću svih propisa u svakoj pojedinoj normativnoj knjizi. Nedostatku pravogovornoga priručnika za hrvatski standardni jezik (sad već nevjerojatno dugotrajnome!) pokušavali su doskočiti drugi priručnici dajući nužne podatke o izgovoru. Tako je učinjeno i u ovoj gramatici, pa valja pohvaliti napomene poput: "Slog se *-aēst* izgovara [ajst]: jedānaēst [jedanaēst]" (§ 487), dok bi opravdanost uputa o izgovoru stranih vlastitih imena u § 353, npr.: "*Goethe-∅* (izg. *göte*)... *Hugo-∅* (izg. *ygð*)... *Dumas-∅* (izg. *dymă*)... *Pompidou-∅* (izg. *pōpidū*)", ipak valjalo propitati i uzeti u obzir u tradiciji hrvatskoga standardnoga jezika potvrđene transfonemizirane likove.

U području tvorbe riječi također je posebna pozornost dana morfonološkim promjenama. Uz sufiksalsnu i prefiksalsnu tvorbu (spomenuta je i tvorba slaganjem) u gramatiku su uneseni pogledi autora na probleme u tvorbi: opisana je tvorba sufiksoidima i prefiksoidima, a pregledno se donosi i njihov popis, kako onih koji su primljeni iz klasičnih jezika tako i onih iz hrvatskoga jezika.

Poglavlje o sintaksi razdijeljeno je na nekoliko cjelina: autori posebno promatraju riječi kao sintaktičke jedinice, sintagmeme, rečenicu (i iskaz), te ustrojstvo teksta.

Pri opisu riječi kao sintaktičke jedinice iznosi se služba i značenje padeža (uobičajeno nazivana sintaksom padeža), kao i služba nepromjenjivih riječi: prijedloga, veznika i čestica. Zanimljivo je što tradicijsku kategoriju nepromjenjivih riječi

u ovoj gramatici nećemo pronaći unutar poglavlja o morfologiji, već se one nalaze i objašnjavaju unutar dijela o sintaksi. To može u prvi mah začuditi, no svi su razlozi na strani takva postupka. Naime upravo je s riječima koje smo navikli svrstavati u nepromjenjive morfologija imala mnogo problema. Ako je nešto nepromjenjivo, morfologija za to može naime samo ustvrditi da je takvo, i o takvim kategorijama ne može ništa dalje reći, a to znači da ih ne može iz sebe same ni opisivati. Otuda su iskršavali mnogobrojni metodološki problemi, od neizbježnog uključivanja sintaktičkih podataka (i kriterija) u objašnjenje i klasifikaciju veznika, prijedloga, čestica do problema čak i samog određenja i opsega pojedine vrste nepromjenjivih riječi. Njihovim su "premještanjem" u poglavlje o sintaksi izbjegnute sve takve poteškoće, što još jednom dokazuje najvišu razinu metodološke čistoće ovoga priručnika naspram dosadašnjih gramatika.

U poglavlju o sintaksi posebna je važnost dana sintagmemima – autori ih naime smatraju samostalnim sintaktičkim jedinicama – te su stoga objašnjene gramatičke veze među tagmemima (sročnost/kongruencija, upravljanje/rekcija i pridruživanje), funkcionalna svojstva sintagmema (prema kojima oni mogu biti odredbeni, dopunski ili okolnosni) i značenja tagmema.

Poglavlje o rečenici ravnopravno je uključilo i termin iskaz, već u naslovu! Pokazano je time da se u pristupu insistira na promatranju rečenice i kao jezične/gramatičke jedinice i kao govorne/komunikacijske jedinice, te se govori o gramatičkom ustrojstvu rečenice i o komunikacijskome ustrojstvu iskaza. U

sklopu obavijesnoga ustrojstva iskaza podrobnije je prikazana njegova intonacija, melodija, naglasak i stanka. Uvriježeni je termin "red riječi u rečenici" ovdje zamijenjen terminom "redosljed sintaktičkih jedinica", što je metodološki jedino ispravno – u rečenici se kao gramatičkoj jedinici redaju naime njezine sintaktičke jedinice. Ova se gramatika, posve u skladu sa zacrtanim metodološkim pristupom, ne zaustavlja na rečenici kao krajnjoj jedinici kojom bi bilo omeđeno zanimanje sintakse, već ga ona proširuje i na sintaksu teksta – bavi se načinima uključivanja rečenica u tekst, tipovima veze među rečenicama u tekstu i veznim sredstvima na razini teksta (konektorima).

Razmišljamo li o gramatici u strogim tradicijskim očekivanjima posve se neobičnim može činiti uvrstavanje u nju poglavlja o funkcionalnim stilovima standardnoga jezika. Teorija je funkcionalnih stilova razvijena u okviru europske strukturalističke misli 20. stoljeća, potaknuta funkcionalnim pristupom jeziku (upravo društvenom funkcijom jezika) primijenjena i na hrvatski standardni jezik, zaslugom prije svega J. Silića i niza njegovih radova objavljenih u *Kolu* od 1996. do 1998. godine, te zaokruženih 2006. u knjizi *Funkcionalni stilovi*. Misao o polifunkcionalnosti standardnoga jezika odredila je i nov odnos prema normi, prema pravilnome i nepravilnome u jeziku – svaki podsustav standardnoga jezika (svaki njegov funkcionalni stil: znanstveni, administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički, književnoumjetnički i razgovorni) ima svoja pravila pa nešto što je činjenica jednoga funkcionalnog stila ne

mora biti i činjenica drugoga/drugih stilova, što je pogrešno u jednome, ne mora biti pogreškom i u drugome funkcionalnom stilu.

Nakon uvida u ovaj priručnik, prvu gramatiku hrvatskoga jezika u 21. stoljeću, preostaje zaključiti da se kako u pristupu i metodologiji tako i u odnosu prema normi i normiranju hrvatskoga standard-

noga jezika (i uopće u poimanju odnosa standarda i sustava) pokazao u pravome smislu odrazom jezične suvremenosti. Dodajemo, poznavajući višedesetljetni rad obojice autora, postavljanje se, a naravno i ispunjenje, takva visoka cilja, moglo od njih i očekivati!

Mihaela Matešić

JEZIČNI I KULTURALNI KONTAKTI

SPRACHKONTAKTE UND REFLEXIONEN.

Velimir Piškorec (ur.)

*Poseban broj časopisa Zagreber germanistische Beiträge.
Odsjek za germanistiku Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2004 (Beiheft 7)*

Časopis Odsjeka za germanistiku Sveučilišta u Zagrebu *Zagreber germanistische Beiträge* izlazi dva puta godišnje, a povremeno se objavljuju i posebni brojevi posvećeni različitim temama iz područja znanosti o književnosti i jezikoslovlja.

Svezak pod naslovom *Sprachkontakte und Reflexionen* okuplja priloge 15 autor(ic)ja od kojih je njih 13 izlagalo o različitim aspektima te teme u kontekstu seminara o jezičnim i kulturalnim kontaktima održanih školske godine 1999/2000. i 2000/2001. na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Tradicionalnim pitanjima jezika u kontaktu bavi se pet priloga (Holzer, Kinda Berlaković, Hlavač, Blaić, Deželjin).

Pritom se promatra kontakt hrvatskog s njemačkim, engleskim i španjolskim jezikom te kontakt talijanskog i njemačkog. Težišta su tih priloga, međutim, različita – interferencije između gradišćansko-hrvatskog i njemačkog odnosno hrvatskog i australskog engleskog opisuju se npr. lingvističkim instrumentarijem na svim jezičnim nivoima (Kinda Berlaković, Hlavač), u kontaktu talijanskog i njemačkog naglasak je na tzv. habzburgizmima, vokabularu preuzetom za vrijeme Monarhije, dok Holzer i Blaić toj temi prilaze preko tzv. jezičnih biografija.

Dva su priloga posvećena medijima – hrvatske novine na njemačkom jeziku kao jedva istraženo vrelo o nama samima